

QƏRİBLİK FACİƏSİNİN POEZİYASI

Şair-publisist, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru İlham Müseyib oğlu Məmmədli "Ömrü sözə verdim" (Azər-nəşr,2023) adlı şeirlər kitabı ilə oxucularının görüşünə gəlib. Ələvsət Ağalarovun redaktorluğu ilə çıxan kitaba professor Vaqif Sultanlı "Sözün və sükutun harmoniyası" adlı dəyərli ön söz yazıb, şairin yaradıcılığının səciyyəvi cəhətlərini açıb göstərib: "Bütövlükdə müəllifin yazılarında poetik mətnin daxili strukturunu oluşturan cizgilər formanı şəkilləndirən elementlərlə qovuşduğundan tamlıq yaradır. Həyatın itmiş mənalarnı axtarmaq, adi görünən həqiqətləri mənalandırmək, misraların yükünü müəyyənləşdirmək yazılara özünəməxsusluq, bənzərsizlik əsərlərdir. Şeirlərdə bəndlərin düzülüş ardıcılığı, misraların sıralanışı, intonasiya və ritm təkrarsızlığı, bu təkrarsızlığın mayalandığı klassik poetik ənənə yeni, bənzərsiz çalarlar qazanaraq mətnin fərqliliyini təmin edir" (səh.5).

Bu fikirlər şair İlham Məmmədlinin lirik dünyasına işıq salır, onun poeziyasının - poetik fikir dünyasının özəlliyini elmi baxımdan təqdim edir. İlham Məmmədli lirikanın qanadlarında hansı yüksəkliklərdən uçsa da, onun poetik fikir aləmi özünün mayasını reallıqdan götürür. Yəni onun müraciət obyektinə - üz tutduğu mövzular yaşadığımız gerçək həyatla bağlıdır. Hamımızın gördüyümüz və yaşadığımız - içində olduğumuz bu həyatda fərqiyyətə yetərli dərəcədə vara bilmədiklərimizin fərqiyyətə vara bilməyimizin sirrini açıb göstərir o bu şeirlərində. Şairin də ümumi toplumdən - cəmiyyət adamından fərqli keyfiyyəti məhz onun həyata, dünyaya hamıdan fərqli duyumda yanaşma bilməsindədir.

Bir şair anası öldü bu gecə,
Bir qada sovanın sayı azaldı,
Ölümün gözləri güldü bu gecə,
Bir şirin nəvənin payı azaldı.
Burdaki "Bir şair anası" ifadəsinin nüvəsində bir incə mahiyyət gizlənilib, yəni həssas duyğularla dünyaya yanaşan sənətkarı - şairi dünyaya gətirən ana! O ana öz ruhundan, qanından, canından, südümdən övladına - şair balasına incə duyğular aşılayıb onu şair kimi doğubsa, elə o ana özü də analıq kimi müqəddəs hisslərlə yanaşı, şair kimi də kövrək, incə duyğuların sahibidir. Belə bir ananın - "şair anası"nın öldüyü bu məşum gecədə ölümün gözləri güldür ki, belə bir həssas qəlbi müqəddəs varlığın canını aldı. Axı ölüm də hər şeyin yaxşısına sahiblənmək istəyər. Bu məqamda müdrik xalqımız bəzən yarızarafat da olsa belə bir deyim formalaşdırıb: "piş adama heç nə olmaz" - yəni ölməz. Ölüm də yaxşılara seçib aparır. Bax bu məntiq boy göstərir İlham Məmmədlinin ifadələrində: bir şair anasını apardığı üçün ölüm də sevinir - ölümün də gözləri güldür. Amma ölüm sevinib şair anasını aparmaqla həm də sosial fəlakət - insanların sevincini əlindən alan ağrı-acı gətirir: "bir şirin nəvənin payı azaldı". Şair anasının gül nəvələri isə nənə itirdiklərindən, onların nənə payı - nənənin şirin-şəkər nəvə sovuqatı kəsilir - "azalı". Axı ağbırçək, ağsaqqal milli düşüncə sistemimizdə evin binibörəkəti, sevinci, arxası-dayağı deməkdir.

Bəndin ikinci misrası olan "bir qada sovanın sayı azaldı" ifadəsinin məntiqi mənasını isə milli-dini psixologiyaya, dünyagörüşə malik olmadan

anlamaq çətindir. Milli-islami düşüncənin məhsulu olaraq xalqımızın frazeoloji ifadə qəlibi kimi formalaşdırıldığı aşağıdakı kəlam bu misranın daxili məzmununa işıq tutur: "anası namaz üstündə (üstdə) imiş". Bu cümləni kimsə ağır bir xətdən-bələdən sovuşub xilas olanda, ölümdən qurtaranda deyirlər. Yəni filankəs ağır qəzadan, ya hansısa bir fəlakətdən ölümün bir anlığından salamat qurtarıb ölməyəndə bu sözlər işlədilir. "Namaz üstündə olmaq" ifadəsindəki namaz sözü isə özünü Allaha tutub alqış-dua edən anlamına gəlir. Yəni filankəs anası namaz üstündə imiş - özünü göyə tutub, əllərini yuxarı qaldırıb dua edəndə Allah-təala ananın duasını eşidib, balası qada-baladan sovuşub. Bax bu məntiqlə də ananın dünyadan getməsinə "bir qada sovanın sayı azaldı" şəklində ifadə edilir. Çünki ananın duasını göydə Allah eşidir, ona görə də ana hər zaman əllərini göyə açıb balasının salamat olması üçün dualar edir, bununla da balasını qadadan-xatadan sovuşdurur. Bu mənada İlham Məmmədli ananı "qada sovan" adlandırır. Çünki analarımızın ağzı dualı olur, alqışı Tanrı dərğahında eşidilir və balaları, nəvələri üçün etdiyi duaları onları xətdən - bələdən qoruyur.

Bir şair gözümdən sellər daşdı,
Onun atəşini Araz soyutmaz.
Qərib durnaların köçü başlandı,
Bu qatar bir daha yurda qayıtmaz.
Bu bəndlə şair ana itkisinin ağrı-acısını, ürəkdəki sızıltısını təqdim edir: anasını itirən kövrəkqəlbi şairin gözlərindən isti göz yaşları sellər kimi daşır-axır. Ürək bu itkinin ağrı-acısından elə göynəyib-yandır ki, bu göynətinin odu-alovu göz yaşlarından sel kimi tökülür, heç Arazın suyu da bu göz yaşının istisini - odunu (qəlbinin yanğını) soyuda bilməz.

"Qərib durna köçü" ifadəsi burada yurdundan - elindən namərd düşmənin fitvası ilə didərgin düşmüş məsum, mələksimalı qərib analarımıza işarədir. Yəni qəriblikdə dünyasını dəyişən anamızın son mənzilə gedən köçü bir daha geriye - doğma ocağına qayıtmayacaqdır. Bu köç əbədilik qəriblik köçüdür. Axı durnalar qaqqıldaşa-qaqqıldaşa (bəlkə də öz dillərində ağlaşa-ağlaşa) bu yurddan o yurda köç edirlər. Ancaq müəyyən fəsildə təzadən qatılanı geriye dönüş edirlər. Bu üzünməmiş ölümisə elə bir amansız köçdür ki, bu köç bir daha geri dönməz - əbədilik köçdür. Qürbətə ölmək insanın əbədilik qəriblikdə qalması deməkdir. Bundan böyük faciə ola bilməz. Mən bu yaxınlarda dünyasını dəyişmiş anamla bağlı elegiyamın adını "Ömrü

qəriblikdə keçən mənim ipəyi anam" qoymuşdum və o yazımda anamın dünyasını dəyişməsi ilə bağlı kədərimin içində onun qəriblikdə keçən ağrılı-acılı həyatını da faciəli bir kədərlə kimi təsvir etmişdim. Bir daha doğma yurd-yuvasına qayıtmayacaq durna qatarıdır qərib analarımızın axirət dünyalarına köçü. O ki qaldı bu bənddəki "sellər daşlandı" ifadəsinin "sellər daşdı" və "köçü başlandı" ifadəsinin isə "köçü başlandı" şəklində yazılışına, buradakı kədərin xalqı ruhda təqdim edilməsinə müvafiq olaraq orfoqrafiya qaydaları qəsdən pozulmaqla xalq danışığı dilinin xüsusiyyəti - orfoepiya normaları qorunub saxlanılmışdır. Bu da bir növ, şeirdəki milli ruhu məzmun baxımından da, deyiliş-səsləniş baxımından da qoruyub saxlamağa xidmət edir.

Bir ana qürbətə ömrün bitirdi,
Əlləri dağlara uzalı qaldı.
Bir şair anasız başını itirdi,
Ürəyi gümandan asılı qaldı.

Bu son bənddə isə şair bədii-poetik fikrinin sanki birbaşa açımını verir: bir daha yurda qayıtmayacaq qərib durna köçünün məhz əlləri vətən dağlarına uzalı - həsrətli köçən, qürbətə ömrünü başa vuran ana olduğunu dilə gətirir. Anasızlıq dərindən başını itirən şairin ürəyi sızıltı - qüssə içində gümandan asılı qalır, o güman şairin xəyallarında yaşadacağı duyğulardır. Ana sevgisinə bürünmüş ana həsrətli duyğular.

İlham Məmmədli atasına həsr etdiyi şeirində də ata itkisinin üstünə qəriblik nisgiline də əlavə bir ağırlıq qatdığını dilə gətirir:

Özün də qəribsən, ruhun da qərib,
Məzarın üstündə dərdin cücərib...

Özü-cismani ömrü qəribliyə düşən ata dünyasını dəyişib ruhlər aləminə qovuşandan sonra da ruhən əbədi qərib olur. Qəbri də özü kimi qərib olan atanın ürəyində özü ilə qəbirə apardığı vətənsizlik nisgiline indi məzarının üstündə cücərdiyini göstərən şair bununla qəriblik əzabının əbədi bir qəbir əzabı olduğunu demək istəyir. Çünki insan torpaqdan doğulur - vətən torpağından. Vətən torpağından doğulan insan bu dünyada cismani ömrünü harada yaşamasından asılı olmayaraq, son nəticədə gor evinə köçərkən doğulduğu vətən torpağına qovuşmalıdır ki, torpağı da qəriblikdə qalmasın, bununla ruhu da vətən torpağına - doğulduğu torpağa qovuşmaqla sakitlik - rahatlıq tapsın. Bu məqamı xalq öz bayatısında da bu səbəbdən belə ifadə edib:

Aşıq, vətən yaxşıdır,
Köynək kətan yaxşıdır.
Gəzməyə qərib ölkə,

Ölmək vətən yaxşıdır.

Gəzməyi, ömür-gün keçirməyi səyahətdə keçirsən də, öləndə doğulduğun torpağa qovuşmaqla ruhunun da dinc olmağını - qəbirdə rahat yatmağını arzulayan babalarımız məhz bu ilahi hikməti nəzərdə tutmuşdur. Buna görə də elimizin şair oğlu İlham Məmmədli də itirdiyi əzizlərinin - valideynlərinin ağrı-acılarını qələmə alarkən, onların vətənsiz - qərib dünyadan köçmələrinə rəğməni ikiqat ağır kədərlə doğurduğunu açıb göstərir.

Ümumiyyətlə götürdükdə İlham Məmmədli şeirlərində vətənsizlik nisgili ayrıca bir xətt kimi gəlib keçir. Qaçqınlıq - köçkünlük onun taleyinə düşən ağırlı-acılı ömür yoludur. Təsədüfi deyil ki, özünün yubilyar yaş olan 40 yaşına həsr elədiyi nümunədə də qaçqınlıq nisgiline dilə gətirir.

Zirvədə doğuldum, apardı yollar,
Tələ çox dəvədən, düzdən keçirdi.
Bu həyat cavabsız, dilsiz suallar...
Gah şərbət, gah da ki zəhər içirdi.
"Zirvədə doğuldum" dedikdə, şair dağlar qoynundan - dünyaya gəldiyi Kəlbəcərdən didərgin düşdüynə işarə edir, dərə-düz dedikdə isə taleyin amansız oyunları nəticəsində dağlar qoynundan qaçqın-köçkün kimi dərələrdə-düzlərə düşdüynü dilə gətirir.

Hələ də yuxumda bir kənd yaşayır,
Hər gecə yuxuda uşağ oluram.
Onunçün yuxunu çox sevirəm ki,
Gedib kəndimizə qonağ oluram.

Şeirin məzmunundan da anlaşılır ki, bu misralar 2-ci Qarabağ müharibəsindən əvvəl yazılıb və ancaq yuxularında kəndinə gedə bilir. Bəlkə də, şair intuisiyası olaraq yurdunun möhtəşəm Azərbaycan ordusu tərəfindən azad ediləcəyinə daxili bir inam hissələ şeiri aşağıdakı şəkildə yekunlaşdırır:

Qaçqın ümidini vaxta bağlayır.
Bu yerə, bu yurda qəsəm eyləyir.
Yayda da ürəyim şaxta bağlayır,
Hicran güllərini həşəm eyləyir.

"Qaçqın ümidini vaxta bağlayır" deyən İlham Müseyib oğlu Məmmədlinin şair intuisiyası həyata keçdi, qəhrəman oğullarımız vaxt çatdı ki, torpaqlarımızı - "qəsəm elədikləri", müqəddəs bilib and içdikləri yerlərimizi-yurdlarımızı yağı pəncəsindən qoparıb azad elədilər.Yayda da ürəyi şaxta bağlayan şairin ürəyinin bunu əridi, hicran - yurd həsrəti sona yetdi.

İndən belə nikbin ovqata köklənib, vüsəl sevinci iləşən ruhlu misralarınla oxucularını sevindirəsən, şair.

Sakir ALBALIYEV,
AMEA-nın aparıcı elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,